

La Mémé van Lucien Kroll: welk soort monument?

Op 8 september wordt in BOZAR een colloquium georganiseerd met als titel "The genius of La Mémé: How to preserve postmodern participative architecture?" en dit in het kader van de expositie "Atelier d'Architecture Simone & Lucien Kroll" (tot 18 september in BOZAR). Als bijtitel koos men voor "Ongedwongen Architectuur". Na drie locaties in Frankrijk is de wat aangepaste versie te gast in de stad van waaruit Kroll opereerde.

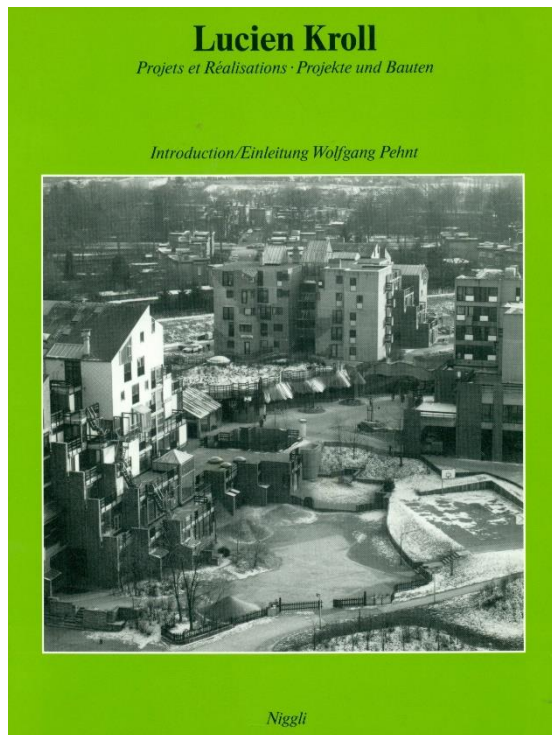
De initiatiefnemers van die studiedag zijn Dag Boutsen en Rob Hendriks, beiden ex-medewerkers van het bureau. Waarover het iedereen het eens is, het project van La Mémé uit het begin van de jaren zeventig is een mijlpaal in de Belgische architectuur met een internationale uitstraling en waardering. Het onderwerp van de studiedag is wel zeer relevant aangezien het behouden van de topwerken van de moderne architectuur een andere invalshoek vraagt dan de klassieke monumentenzorg.

Mijn kennismaking met dit project gebeurde eerder toevallig. Bij een bezoek aan de tuinvijk Kapelleveld in Sint-Lambrechts-Woluwe met gebouwen van Huib Hoste en Antoine Pompe, ontdekte ik de nabijgelegen medische campus bestaande uit een mega nieuw ziekenhuis van het UCL en de accommodatie voor de studenten met de naam La Mémé. Een grotere confrontatie op deze UCL campus was nauwelijks voor te stellen, een werk van Lucien Kroll met een veelheid aan vormen en materialen naast het betonnen volume van het ziekenhuis met een saaie repetitie van prefab elementen ontworpen door Henri Montois.

In 1980 kwam de Engelse historicus Denis Sharp een lezing geven in Sint Lucas Gent en van de gelegenheid maakte ik gebruik om samen met hem een bezoek te brengen aan dit werk van Lucien Kroll en zijn atelier. Op dat moment was men gestart met de bouw van de metro.

In 1977 verschijnt het legendarisch boek van Charles Jencks "The language of post-modern architecture". Deze publicatie begint met "The death of modern architecture" die hij illustreert met het dynamiseren van een wooncomplex in St Louis in 1972. Jencks gaat in op de *univalent form, univalent formalists en univalent content*. In het laatste hoofdstuk "Post-Modern Architecture" introduceert hij Antonio Gaudi als voorbeeld maar ook het werk van Lucien Kroll met zijn La Mémé (1969-1974). Jencks omschrijft dit complex als een *ad hoc building*. Met deze publicatie

kreeg Kroll een internationale uitstraling en het project werd het meest gepubliceerd Belgisch project in het buitenland van de jaren '70.

Tien jaar later publiceert Jenks zijn boek "Post-Modernism / the New Classicism in Art and Architecture". Kroll krijgt enkel in de introductie een vermelding: " Lucien Kroll's building for the students in Belgium – full of ornament, humour, metaphor and looking in their vital jumble altogether like a constructed version of May 1968" (p. 17). In het zelfde jaar 1987 verschijnt het boek "Lucien Kroll / Projets et Réalisations / Projekte und Bauten" met een introductie van Wolfgang Pehnt. Een overzicht van het werk van het atelier vanaf het 1963, de bouw van een ontmoetingscentrum voor de Abdij van Chevetogne.

Een van de interessantste analyses schreef Francis Strauven in 1976 in het tijdschrift Wonen / TABK (nr.12). Zeer uitvoerig beschrijft hij het ontstaan van de campus en de gekozen opties van Kroll. Bij Kroll staat de betrokkenheid van de bewoners centraal, participatie is het sleutelwoord. Zijn ambitie was het creëren van een niet-autoritair gestructureerd milieu. Maar hoe brengt men dit tot uiting in architectuur? Vooreerst door een andere planopbouw, wel vertrekkend van een streng rastersysteem. Vooral door een compleet andere benadering van de gevelcompositie en door gebruik te maken van een gediversifieerd materiaalgebruik "pour donner un visage pluraliste à l'ensemble". Vanaf het begin waren er zowel voor als tegenstanders van Kroll's werkwijze. La Mémé werd omschreven als de uitdrukking van een nieuwe, bevrijdende architectuur die eindelijk halt toeriep aan de "onmenselijke" evolutie van de moderne architectuur, andere zagen dit gebouw als "een ruïne in aanbouw".

Belangstelling voor het werk van Lucien Kroll

Wie het oeuvre van Kroll overschouwt zal onmiddellijk vaststellen dat hij na La Mémé nauwelijks iets bouwde in België en dat zijn werkterrein Frankrijk en Nederland is geweest. De interesse voor zijn werk in België, zowel in Wallonië als in Vlaanderen, is uiterst gering geweest, wat zich ook uitdrukte in nauwelijks opdrachten.

Het is volgens mij niet omdat men het hem niet gunde, de oorzaak ligt vooral in de specifieke bouwsituatie in de jaren '60 in België die totaal

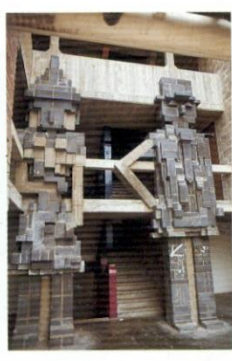
Atelier d'urbanisme, d'architecture et d'information Lucien Krull
 Casa dello studente L. Mémé per l'Università Cattolica di Lovanio, Bruxelles, 1968-72
 Stazione della metropolitana Altra a Sint-Lambrechts-Wolpave, Bruxelles, 1974-82

Questo complesso rappresenta senza dubbio una delle realizzazioni più significative dell'architettura belga dopo il 1945. Fu seguito alla suddivisione dell'Università di Lovanio in due sezioni, una di lingua francese e una di lingua fiamminga. Il governo centrale decise di stabilire la sede della nuova facoltà di Medicina di lingua francese alla periferia di Bruxelles. Nessun altro edificio riuscì a tradurre meglio in pratica le critiche formulate contro la monozonia architettonica nel maggio 1968. L'affollamento del sito era stato reso possibile infatti unicamente dalla sopravvivenza delle prototipi.

Grande è un intenso rapporto di collaborazione con gli utenti. Krull ha realizzato un organismo che subordina il principio della rete e della visione fra le varie zone e in cui si evidenzia lo sfruttamento fra lo scheletro strutturale, al quale è stata aggiunta la maglia dei volumi da John Hebbelinck, e l'insieme che forma il rivestimento esterno. L'anno del progetto per la scuola fiamminga si traduce nell'apoteosi architettonica della facoltà, all'impiego di materiali e forme diversi per i vari edifici. Krull crea un edificio i cui esterni appaiono in continua trasformazione. Per eliminare la monotonia, in fase di progettazione è stata introdotta una estrema cura di analogia. Il complesso non comprende soltanto la casa dello studente, ma anche un ristorante, un aula didattica e locali commerciali, combinati in un insieme organico.

60

61

Marc Dubois, Belgio / Architettura, gli ultimi vent'anni, Electa, Milano, 1993. Vier pagina's La Mémé & twee pagina's metrostation.

anders evolueerde. De eerste oliecrisis in 1974 schudde de samenleving grondig door elkaar, het optimisme en experimenten die volgden na mei '68 werden opzij geschoven. Men was op zoek naar zekerheden en ook naar alternatieven om de dorheid in de architectonische cultuur te bestrijden. De Biënnale van Venetië 1980 met als *La presenza del passato* gaf de richting. De veelheid aan historische vormen werd ingezet om de verschijning van een bouwwerk op te fleuren. De oplossing die Kroll aanbracht, een diversiteit aan raamopeningen en materialen werd achterwege gelaten. Een klassieke vocabularium nam de bovenhand om de dorheid van de architectuur te bestrijden. Dat Kroll in het tweede boek van Jencks enkel in het voorwoord wordt geciteerd zegt veel over de grote verschuiving die heeft plaatsgevonden in de jaren '80.

België is niet Nederland of Frankrijk! Beide landen werden geconfronteerd met het probleem van de grote getallen voor nieuwe huisvesting. In België was deze uitdaging veel geringer, de diversiteit zowel in bouwopgave als vormkeuze was veel minder gericht op repetitie en eentonigheid. Wie door België reist staat verbaasd van de diversiteit in de architectuur. De kritiek van Kroll dat de moderne architectuur dodend is geweest gaat niet op in België. Woontorens uit de jaren '60 in Frankrijk en Nederland werden reeds gesloopt of compleet gestript. Dit is nauwelijks het geval in Belgenland. Dat Kroll bijgevolg meer opdrachten kreeg uit bovenvermelde landen lag voor de hand.

Wat België betreft, tot 1975 was de architectuurscene gericht op Brussel. Hierin kwam verandering met figuren als bOb Van Reeth waardoor de interesse vanuit Vlaanderen voor Brussel sterk afnam.

Voor veel niet architecten, die geen weet hadden hoe La Mémé tot stand is gekomen, was de verschijning een vorm van bric à brac constructie, een gebouw opgetrokken na een uitverkoop van een brico zaak of een handelaar in bouwmaterialen. Dit is niet zo verwonderlijk, men zag zijn architectuur als een vorm van zelfbouw, achterzijde van de vele rijwoningen in Belgenland waar de bewoners zonder architect naar hartenlust hun woning vergroten. Vergeten wij ook niet dat in de jaren '70 grote interesse ontstond voor volkse creativiteit zoals het project "Hofjes van Eden" van Johan van Geluwe, een expositie in het ICC (1977). De belangstelling in Vlaanderen voor het werk van Kroll is gering geweest, ongetwijfeld omdat wij van nature voorstanders zijn van een niet-autoritair gestructureerd milieu, door Carel Weeber ooit omschreven als het "wilde wonen". De privé sector in België heeft steeds de bovenhand gehad op een sterk gestuurd bouwbeleid vanuit de overheid.

Hoe omgaan met dit monument?

Kan een gebouw de tijdsgeest van een bepaalde periode uitdrukken? Er zijn andere uitdrukkingen van onze cultuur die meer geschikt zijn om de

spirit van een tijd te kristalliseren, zoals muziek en mode. Er zijn gebouwen die wel een tijdsgeest weten vast te houden, zoals het Centre Pompidou in Parijs, waar Piano & Rogers de ideeën van flexibiliteit en megastructuur wisten te visualiseren. Het Centre Pompidou toont de denkwereld van de jaren '60, een snel veranderende samenleving heeft nood aan gebouwen die veel minder vanuit een specifieke gebruik werden bedacht en veel meer transformaties toelaten. Het Centre Pompidou is een monument dat de ambitie van de jaren '60 tot uiting brengt maar pas in de tweede helft van de jaren '70 in gebruik werd genomen. Dit toont aan dat bouwkunst een zeer traag medium is om de verschuivingen in de samenleving te visualiseren. Een museum bedenken zonder daglicht was een aanfluiting, een complete negatie van de grote traditie van museale ruimte. Deze keuze werd nadien zeer vlug verlaten en in de jaren '80 opende met in Stuttgart de Staatgalerie ontworpen door James Sterling met zalen waarbij zenitaal daglicht opnieuw werd geïntroduceerd. Wie vandaag zou nog kiezen voor Centre Pompidou versie jaren '60? Toch valt het te verdedigen om het gebouw zorgvuldig te bewaren en te onderhouden.

Zo ook is La Mémé een uitdrukking van de tijd en vooral de crisis in de moderne architectuur. Een opgelegde moderniteit waarbij repetitie, schraalheid en eentonigheid de bovenhand haalden. Een remedie hiertegen was een grotere betrokkenheid van de gebruikers en het verlaten van een dogmatische kijk op een moderne vormtaal. Participatie als begin van een bouwproject en een openlijk verzet tegen een uitgepuurde architectuur zonder beeldkracht, dat was het antwoord die Kroll gaf met La Mémé. Ook de rol van de architect moest anders, hij werd de bemiddelaar en niet de persoon die alles oplegde aan de toekomstige bewoners. Jencks formuleerde het als volgt: "Kroll's orchestration even went so far as allowing the builders a certain improvisation while constructing".

Dat deze bouwwijze resulteerde in erg complexe detaillering met als gevolg een veel vluigere degradatie van de bouwfysische toestand lag voor de hand. Een klassiek bouwvolume en materiaalkeuze vragen minder onderhoud en op termijn instandhoudingskosten. Daar de toestand van La Mémé reeds jaren erg problematisch is en niet meer conform is met eisen qua energiebeheer kan men de vraag stellen of dit complex überhaupt kan worden gered.

Misschien kan men één bouwvolume behouden en zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke vormtaal te blijven. Een totale bevrozing van wat werd opgetrokken is volgens mij niet mogelijk en gaat ook in tegen de eigen principes van participatie. De vraag is of de toekomstige gebruiker bij de renovatie iets te zeggen krijgt? Heeft een student anno 2016 interesse in een bouwproces of de keuze van welk soort ramen hij gaat krijgen. In de

jaren '60 bleven studenten vier à zeven jaar ter plaatse, anno 2016 is de mobiliteit van de studenten dermate groot geworden dat een verblijf hen minder gaat interesseren.

Hoe omgaan met dit uitzonderlijk gebouw, La Mémé. Dit wordt de cruciale vraag op 8 september. De vraag is of het niet beter is het grootste gedeelte van het complex te strippen tot aan de basisstructuur om van daaruit een aangepaste gevelstructuur aan te brengen. Wat volgens mij met veel meer zorg moet worden behandeld is het metrostation. Natuurlijk zijn er een aantal veranderingen bij de uitbating van het metronet. Maar met enige verbeelding moet men in staat zijn dit voldragen werk van Kroll te waarderen en te respecteren.

Marc Dubois

Juli 2016

Expositie in BOZAR t/m 18 september

Op 25 augustus Ontmoeting – Debat

Op 8 september Ontmoeting – Debat

Op 18 september lezing door Lucien Kroll

Zie www.bozar.be